

Banska Bystrica, 4.09.2015 r.

Prof. PhDr. Pavel Fobel, PhD.
Uniwersytet Mateja Bela w Bańskiej Bystrzycy
Wydział Filozoficzny
Katedra Etyki i Etyki Stosowanej

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Łukasza Rąba, pt. :
„KONCEPCJA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU JAKO NOWA
UMOWA SPOŁECZNA”
przygotowanej pod kierunkiem
dr hab. Aleksandry Kuzior, prof. nzw. w Pol. Śl. i dr. Piotra Machury (UŚ)**

Koncepcja zrównoważonego rozwoju, rozwijająca się właściwie od lat 70. XX wieku, wydawać by się mogło, ugruntowała już swoje miejsce zarówno w nauce, polityce, jak i praktyce życia społecznego i gospodarczego. Niestety, we wszystkich wskazanych obszarach spotykamy się nie tylko z wielością interpretacji, ale i z segmentowym, a nie holistycznym podejściem, a praktyka często przeczy założeniom koncepcji zrównoważonego rozwoju. Z tego powodu podjęcie przez Autora takiego tematu jest słuszne. Omawiana problematyka jest ważna i aktualna, a filozoficzna refleksja bardzo potrzebna. Wiele problemów bowiem jeszcze nie do końca zostało solidnie opracowanych, a zrównoważony rozwój ciągle jest przedmiotem wielu nieporozumień i bardzo różnych, czasem skrajnych ocen, zarówno co do samych założeń koncepcyjnych, jak i możliwości ich realizacji. Nie ulega jednak wątpliwości, że ludzkość stanęła wobec poważnych globalnych problemów, które wymagają rozwiązania, jeśli chcemy uniknąć katastrofy. Zrównoważonego rozwoju nie można traktować jako futurologicznej mrzonki, ale jako pewną propozycję rozwiązania tych globalnych problemów. Obecność tej idei w różnych projektach politycznych, gospodarczych i społecznych jest ważna, chociaż w dalszym ciągu raczej deklaratywna, w niektórych przypadkach wyłącznie wizerunkowa, w niektórych wymagana prawem, ale traktowana jedynie jako hasło, pod którym nie kryją się żadne

realne działania. Podejmując więc tak rozległy i w dalszym ciągu kontrowersyjny przedmiot swoich badań, Autor stanął przed trudnym zadaniem i w dużej mierze z sukcesem go zrealizował, chociaż niektóre argumentacje pozostawiają pewien niedosyt i wymagałyby w przyszłości powrotu do tych zagadnień i bardziej wnikliwego przeanalizowania niektórych wątków rozważań, np. ujęcia wolności, jako uświadomionej konieczności w odniesieniu do koncepcji zrównoważonego rozwoju, czemu Autor w recenzowanej rozprawie poświęca raczej mało uwagi.

W przedstawionej do recenzji rozprawie mgr Łukasz Rąb podjął się udowodnienia postawionej tezy, że zrównoważony rozwój jest nową umową społeczną, a wolność jest warunkiem koniecznym zarówno umowy społecznej, jak i zrównoważonego rozwoju, jako nowej umowy społecznej. Założony cel Autor w sposób uporządkowany realizuje, odwołując się do rozległej myśli filozoficznej i społecznej, wpisując w jej kontekst swoje własne rozważania i autorskie pomysły.

Praca składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Nietypowo zaczęł swój komentarz od bibliografii, która zawiera okazałą listę literatury przedmiotu, w sposób właściwy dobraną z uwzględnieniem także publikacji obcojęzycznych, w szczególności anglojęzycznych (na małą krytyczną uwagę zasługuje odwoływanie się do tekstów obcojęzycznych w przypadku, kiedy możliwe jest skorzystanie z rodzimego tłumaczenia). Rozdział pierwszy zawiera genezę i definicje zrównoważonego rozwoju, odwołuje się do najważniejszych wydarzeń, mających wpływ na powstanie tej koncepcji w obecnym kształcie, mianowicie do Konferencji Sztokholmskiej (1972r.), Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro (1992r.), Szczytu Ziemi w Johannesburgu (2002r.) i Konferencji w Rio (2012r.). Autor wskazuje, że rozbieżności w definiowaniu zrównoważonego rozwoju mają charakter filozoficzny i za Z. Hullem podkreśla, że różne interpretacje zrównoważonego rozwoju wynikają z wyjściowych przekonań ontologicznych, antropologicznych, aksjologicznych i historiozoficznych, z czym należy się zgodzić. Rozdział ten zawiera także odwołanie do tych teorii, które stanowią zdaniem Autora filozoficzne zaplecze zrównoważonego rozwoju. Czytelnik może jednak odczuwać pewien niedosyt, że bardziej szczegółowo zostały zaprezentowane jedynie ekofilozofia H. Skolimowskiego i ekosocjalizm M. Löwy'ego, chociaż i te analizy nie są wyczerpujące. Nie taki jest

jednak cel dysertacji, by w sposób wnikliwy przedstawiać ekofilozoficzne koncepcje. Autor bowiem bardziej jest skupiony na aspektach społecznych. Stąd też także w dalszej części pracy mniejsze zainteresowanie położone jest na aspekty ekologiczne, chociaż Autor jest świadomy faktu, co zresztą artykułuje w swojej rozprawie, że do zagadnień zrównoważonego rozwoju należy podchodzić całościowo, uwzględniając trzy główne (ekonomiczne, społeczne i ekologiczne) filary zrównoważonego rozwoju, włączając w rozważania także cały szereg zagadnień kulturowych, politycznych, edukacyjnych, itd. Wszystkie te filary zrównoważonego rozwoju wzajemnie się warunkują, wpływają na siebie i nakładają. Stąd też konieczność interdyscyplinarnego podejścia do omawianych zagadnień, co zresztą Autor czyni, chociaż, jak wspomniałem, postawiony problem badawczy w recenzowanej pracy dotyczy głównie aspektu społecznego i mieści się przede wszystkim w obrębie rozważań filozofii społecznej, którą, jak wiadomo, rozumieć możemy jako refleksję filozoficzną dotyczącą szeroko rozumianej problematyki społecznej. Natomiast walorem pierwszego rozdziału jest zestawienie „ekologicznych utopii” z tzw. „utopią realistyczną”, jak Autor rozprawy określa zrównoważony rozwój. Rozdział ten ma także charakter wprowadzający i nakreślający kierunek dalszych analiz. Dobrze, że Autor wspomina o różnych terminach stosowanych w j. polskim na określenie koncepcji sustainable development, i wybiera jedno określenie, co w dysertacji porządkuje tok dalszych rozważań i nie wprowadza niepotrzebnego zamętu terminologicznego.

Drugi rozdział pracy, erudycyjnie rozbudowany, wskazuje na różne ujęcia wolności, wnikliwie śledząc myśl społeczną i polityczną począwszy od Hobbesa i Locke'a, mimochodem nawiązując też do starożytnych korzeni (Platon, Arystoteles). Rozdział kończy się wskazaniem, że „realizacja zrównoważonego rozwoju wiąże się z wypracowywaniem przez jednostki i wspólnoty wolności jako odpowiedzialności”, co zresztą sygnalizuje Autor we wstępie. Rozdział ten pokazuje dobre teoretyczne przygotowanie Autora dysertacji i duże zaangażowanie w „tropieniu” podobieństw i różnic w poszczególnych koncepcjach wolności. Z ogólnej refleksji nad wolnością Autor umiejętnie przechodzi do wskazania rozumienia wolności w koncepcji zrównoważonego rozwoju, chociaż powinna być bardziej rozbudowana argumentacja,

że wolność stanowi *condicio sine qua non* zarówno umowy społecznej, jak i zrównoważonego rozwoju. Wątek ten powraca wprawdzie w kolejnym rozdziale, ale mimo to odczuwa się pewien niedosyt argumentacji w tym zakresie i jak wspomniałem wcześniej, ujęcie „wolności jako uświadomionej konieczności” zostało potraktowane marginalnie. Wiąże się to oczywiście z przyjęciem przez Autora określonej perspektywy w odniesieniu do ujęcia wolności w koncepcji zrównoważonego rozwoju, ale uwzględnienie szerszej analizy „wolności jako uświadomionej konieczności” zapewne wzbogaciłoby refleksję na ten temat.

W rozdziale trzecim (najobszerniejszym w całej pracy) narracja nabiera jeszcze większego rozmachu. Widać dobre merytoryczne przygotowanie Autora dysertacji, myśli układają się w dobrze skomponowany, logiczny wywód, w którym Autor podejmuje próbę ukazania, jak w teorii zrównoważonego rozwoju odbijają się projekty teorii społecznej. Autor podejmuje też próbę przedstawienia zrównoważonego rozwoju, jako teorii społecznej przyszłości, opartej na odpowiedzialności wynikającej z konkretnego rozumienia wolności. Mimo to wątki etyczne (odpowiedzialność jest jedną z podstawowych kategorii etycznych) i tym samym etyczne fundamenty zrównoważonego rozwoju, są tutaj słabo wyeksponowane. Tutaj też, podobnie jak w rozdziale kolejnym, Autor skupia się wyłącznie na aspekcie społecznym koncepcji zrównoważonego rozwoju, co ogranicza pole rozważań i nie pozwala na całościowe ujęcie tej koncepcji. Autor zdaje się nie zauważać, że problemy społeczne wynikają także z problemów ekologicznych. Innymi słowy, perspektywa badawcza nakreślona w rozdziale trzecim kontynuowana jest w kolejnym i nie uwzględnia całego spektrum współczesnych problemów, dla których koncepcja zrównoważonego rozwoju stara się znaleźć rozwiązanie. Niemniej jednak przyjęta perspektywa badawcza, choć nie całościowa, jest poprawna. W pewnym sensie podejście Autora jest usprawiedliwione, nie sposób bowiem wyczerpująco w jednej dysertacji omówić wszystkich kontekstów zrównoważonego rozwoju, zresztą nie takie też jest zadanie nakreślone tematem rozprawy.

Rozdział czwarty to ciekawe studium dotyczące przede wszystkim problemów prekaryzacji społeczeństwa i tworzenia się nowej klasy społecznej – prekariatu. Autor sygnalizuje, że zrównoważonego rozwoju nie sposób rozpatrywać w oderwaniu od

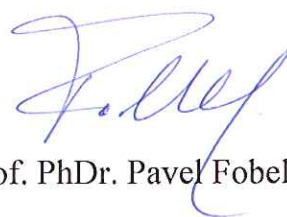
procesów globalizacji, która wpływa na wszystkie aspekty życia społecznego (Autor dobrze argumentuje, że procesy globalizacji mają niebywały wpływ na wolność indywidualną i społeczną – wręcz zadaje pytanie, czy rzeczywiście zrównoważony rozwój, związany nieuchronnie z procesami globalizacji, prowadzi do kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego i wolności, czy jest jej zaprzeczeniem. Pytanie ważne, warte kolejnych interdyscyplinarnych rozważań). Zauważyć jeszcze należy, co jest związane z poprzednim spostrzeżeniem, że w rozdziale tym Autor omawiając sprzeczności związane ze zrównoważonym rozwojem, skupia się na sprzecznościach społecznych. To nieco zawęża analizę. Z drugiej strony podjęte problemy globalizacji i prekaryzacji są na tyle ważne i aktualne, że warto je szczegółowo analizować, co Autor czyni z dużym zaangażowaniem i kompetentnie. Rozdział ten zamykają rozważania na temat etyki odpowiedzialności globalnej. Tutaj pojawia się już szersza perspektywa związana z rozwojem technologicznym i globalnym ryzykiem związanym z tym rozwojem, co wymaga, jak słusznie zauważa Autor, nowej etyki, etyki odpowiedzialności globalnej. W rozwiązaniach teoretycznych znajdujemy już takie projekty – Autor odwołuje się do nich w dysertacji, przywołując m.in. rozważania Hansa Janasa. Te teoretyczne rozważania z zakresu etyki są potrzebne, gdyż stanowią zaplecze etyki stosowanej. Autor niestety jednak nie rozwija wątków związanych z aplikowaną etyką, chociaż odwołuje się do sfery praktyki, uwidaczniając w niej nieprawidłowości i częsty brak etycznych zachowań. Sygnalizuje konieczność odpowiedzialności generacyjnej i międzygeneracyjnej, zauważa takie przesłania i w koncepcji zrównoważonego rozwoju i w teoriach etycznych, które przywołuje, ale niezbyt precyzyjnie i nie dość wnikliwie artykułuje potrzebę edukacji etycznej i ważną rolę etyki stosowanej. Odpowiedzialność za przyszłe pokolenia jest możliwa tylko wówczas, gdy poszczególne jednostki i społeczeństwo jako całość zrozumieją, że globalne problemy dotyczą nie tylko sfery społecznej i ekonomicznej, ale także ekologicznej, a ochrona środowiska naturalnego jest podstawą przetrwania i życia przyszłych pokoleń, i tym samym elementem odpowiedzialności za przyszłe pokolenia. Ten aspekt jest mocno wyartykułowany w koncepcji zrównoważonego rozwoju (co Autor w swoich rozważaniach marginalizuje) i posiada też niezłe teoretyczne zaplecze. Można byłoby rozwinąć te wątki w oparciu o opracowania, do

których Autor dysertacji sięga, m.in. D. Birnbachera, G. Pichta, czy wspomnianego już H. Jonasa.

W rozdziale piątym Autor dysertacji omawia koncepcję zrównoważonego rozwoju jako nową umowę społeczną w odniesieniu do dwóch odmian współczesnej umowy społecznej, które podaje za W. Kymlicką. Jest to nurt hobbesowski i kantowski. Autor dysertacji sytuuje zrównoważony rozwój w nurcie kantowskim, z czym zasadniczo można się zgodzić, gdyż w pracy zawarte są przekonujące argumenty. Za novum zrównoważonego rozwoju jako umowy społecznej w stosunku do klasycznych wersji Autor podaje jej globalny zasięg, odpowiedzialność międzygeneracyjną i generacyjną oraz rozszerzenie przedmiotu odpowiedzialności moralnej na środowisko przyrodnicze. Spostrzeżenia są słuszne, choć ich argumentacja nie do końca wyczerpująca. Zauważa się pewne zachwianie proporcjonalności wywodów pomiędzy bardzo rozbudowanym rozdziałem trzecim, a pozostałymi, chociaż nakreślone w tym rozdziale zadanie badawcze wymagało tak obszernej analizy. Zakończenie stanowi rodzaj podsumowania i klamrą zamyka autorskie wywody i argumentacje. Struktura dysertacji jest więc prawidłowa.

Zmierzając do konkluzji i oceny końcowej dysertacji przygotowanej przez mgr. Łukasza Rąba należy stwierdzić, że: po pierwsze, Autor zrealizował postawiony we wstępie cel; po drugie, dokładnie i rzetelnie prześledził literaturę naukową dotyczącą omawianych w dysertacji kwestii, co da się zauważyć z toku wywodów naukowych i wniosków; po trzecie, dysertacja jest opracowaniem oryginalnym, zawierającym argumentacje za postawioną we wstępie tezę – Autor jasno przedstawił na czym polega novum zrównoważonego rozwoju jako nowej umowy społecznej i mocno wyeksponował kategorię wolności; po czwarte, wywody Autora zdradzają Jego sporą erudycję i dobre, teoretyczne przygotowanie - rozprawa ujawnia ugruntowaną ogólną wiedzę kandydata w zakresie filozofii, w szczególności filozofii społecznej i dobrą orientację w założeniach koncepcji zrównoważonego rozwoju, jej filozoficznych podstawach oraz aksjologicznych i etycznych fundamentach, co wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych; po piąte, wywody są rzetelnie uzasadnione źródłowo. Zatem oświadczam, że recenzowaną rozprawę doktorską mgr. Łukasza Rąba uważam za spełniającą wymogi ustawowe i warunki

stawiane pracom doktorskim, określone w ustawie z dnia 14. 03. 2003 r. O stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późniejszymi zmianami), która z mocy Art. 33 Ustawy z dnia 18 marca 2011 roku o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz. U. nr 84, poz. 455) ma zastosowanie do ocenianej dysertacji. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr. Łukasza Rąba do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. PhDr. Pavel Fobel, PhD.